

GEORGE ORWELL - 1984

LITERÁRNÍ TEORIE

Literární druh a žánr:

antiutopický* román* (proza, epika) - literatura fikce

Literární směr:

poprvé vydáno r. 1949; autorovo poslední dílo (závěr jeho lit. tvorby); světová poválečná próza*

Slovní zásoba:

spisovný a moderní jazyk, občas s hovorovými výrazy (*věžák*, *zírala*); výrazná strohost (chybí jakákoli poetičnost a květnatost); FIGURY: elipsa* (*odbíjely třináctou* [hodinu], *devětatřicet* [let]); TROPY: personifikace* (*tvář zírala, oči sledují, hlas se ztíšíl*), epiteton konstans* (*jasný den, studený den, dubnový den, barevný plakát, zvucný hlas, modrá kombinéza*)

Stylistická charakteristika textu:

v monologických podrobné, věcné, až strohé, velmi objektivní popisy; dialogy zabarvenější (vč. hovorového jazyka); výběrné navození pochmurné a tísnivé atmosféry; odlišností v textu jsou například ideologická a manipulativní hesla režimu (*Válka je mír, Nevědomost je síla, Otrouctví je svoboda*, apod.); v díle se nachází velice známá fráze používaná i v současnosti: „*Velký bratr tě sleduje.*“

Vyprávěč:

vyprávěčem je sám autor (-er forma) - vnější pozorovatel děje

Postavy:

WINSTON SMITH: úředník a člen státní (režimní) instituce, ministerstva pravdy; je plný pochybností, ale po celou dobu je v chapadlech všemocného státního aparátu; miluje Julii; JULIE: miluje Winstona; má podobné myšlenky, ale stejně jako on je nakonec pokořena mučením; O'BRIEN: člen státního aparátu; podvede Winstona a Julii

Děj:

hlavní hrdinou je Winston Smith, který žije ve fiktivní zemi Oceánie, která je totalitním státem, potlačujícím veškeré možnosti občanské svobody a nezávislého myšlení (jde o fiktivní ideologii zvanou Angsoc – Anglický socialismus) → sám Winston Smith pracuje na ministerstvu pravdy, které záměrně manipuluje a upravuje všechny zprávy a články tak, aby nikdo nemohl o ničem pochybovat → sám však brzy začíná přemýšlet o minulosti a dochází k přesvědčení, že se ve skutečnosti musela odlišovat od známých faktů → musí se však mít na pozoru, protože je nepřetržitě sledován → potkává Julii, která ho přitahuje (což je rovněž zakázané) a tráví spolu čas na bezpečných místech, kde si mohou svobodě povídat → do rukou se jim dostává kniha Emanuela Goldsteina, známého odpůrce režimu → z knihy se dozvídají zajímavé informace, ale jsou zatčeni → Winston je mučen a nakonec prozradí všechny své myšlenky → promyšlenou manipulací je Winston dokonce obrácen k absolutní věrnosti režimu a také zbaven lásky k Julii → Julie byla zmanipulována stejným způsobem → dále je patrné, že i protirežimní kniha byla ve skutečnosti promyšleným nástrojem státního aparátu (hlavní roli zde hrál O'Brien, který Winstona podvedl) → Winston se vrací do normálního života zcela pokorěn, bez jakýchkoli pochyb vůči státu

Kompozice:

3 části a celkem 23 kapitol; vyprávění je chronologické (přímá časová návaznost děje)

Význam sdělení (hlavní myšlenky díla, motivy):

síla manipulace; varování před totalitními režimy; zobrazení režimu, který dokáže manipulovat obyvatele tak efektivně, že se stávají zcela neschopnými svobodného myšlení, poslouchají jen hesla a čím dál tím méně jim podobný útlak vadí; MOTIVY: stát, totalita, svoboda, manipulace, myšlenka, informace, ideologie, zločin, sledování

LITERÁRNÍ HISTORIE - společensko-historické pozadí vzniku

Politická situace (mocenské konflikty, aj.):

nedávno skončila 2. svět. válka (1939-1945); založení OSN (1945); probíhá tzv. studená válka - napjatý stav mezi socialistickými a demokratickými mocnostmi (1947-1991); Izrael vyhlásuje nezávislost - začátek první arabsko-izraelské války (1948)

Kontext dalších druhů umění:

v průběhu nedávno skončené 2. svět. války mnoho evropských umělců emigrovalo (nejčastěji do USA) → rozšíření řady uměleckých směrů do vzdálených oblastí (Asie, Jižní Amerika,...); ARCHITEKTURA: rozvíjí se poválečný modernismus (např. Guggenheimovo muzeum v New Yorku)

Kontext literárního vývoje:

světová poválečná próza (konkrétně 1. vlna poválečné prózy*) - Erich Maria Remarque (*Vítězný oblouk, Jiskra života*), Jan Drda (*Němá barikáda*), Anna Franková (*Deník Anny Frankové*), Zofia Nałkowska (*Medailony*); vycházejí také historická, faktografická díla, často svědectví válečných událostí očima přímých účastníků - např. Winston Churchill (*Druhá světová válka*), generál George S. Patton (*Válka mýma očima*), aj.

AUTOR - život autora:

George Orwell (1903-1950) – vl. jménem Eric Arthur Blair; **britský novinář, spisovatel, esejista, vizionář a tvůrce slavných antiutopii***; nar. se v Indii (tehdy součást britského impéria; otec byl úředníkem) → v mládí do Anglie → studium na prestižní Eton College → od r. 1922 práce u policie v Britské Indii (dnešní Barma) → počátky jeho odporu k imperialismu (výbojným sklonům některých velmocí) → příklon k levici → r. 1927 se vrátil do Anglie a začal psát → eseje + novinářina → tulácký život → stává se aktivním **socialistou, antifašistou a příznivcem demokracie** (odsuzuje veškeré totalitní režimy) → r. 1936 se zapojuje do španěl. obč. války → zraněn → pobyt v Maroku → tuberkulóza (= neúčast ve 2. sv. válce) → od r. 1940 práce pro BBC (britské veřejnoprávní médium) → umírá r. 1950 v Londýně na tuberkulózu; ZAJÍMAVOSTI: literární pseudonym *Orwell* si zvolil podle říčky v hrabství Oxfordshire, kde vyrůstal; v rámci své dnešní pozice "vizionáře" je vnímán jako ten, kdo **předpověděl některé totalitářské sklony dnešní společnosti** - např. sledování obyv. populárně známé jako "Velký bratr" (viz kamerové systémy, satelitní zařízení, špiónážní činnost, apod.)

Vlivy na dané dílo:

láska ke svobodě a demokracii, resp. odpor k totalitářským systémům; obavy z budoucího společ. a technologického vývoje; tehdejší situace v Sovětském svazu; Aldous Huxley

Další autorova tvorba:

tvoril zejména romány* a eseje*; ROMÁNY*: *Farma zvířat* (zvířecí alegorie na vznik a fungování totalitního režimu), *Barmské dny* (příběh zasazený do tehdejší Britské Indie), *Farářova dcera* (příběh o útěku farářovy dcery pryč z náboženského prostředí = kritické zamýšlení nad smyslem víry v boha), *Cesta k Wigan Pier* (o špatných sociál. podmínkách v Anglii + o autorově socialistickém smýšlení), *Hold Katalánsku* (o španělské obč. válce), *Nadechnout se* (o útěku ke vzpomínkám a následně tvrdém střetu s realitou), *Válečný deník* (o životě v Anglii za 2. sv. války), aj.; ESEJE (jedny z nejuznávanějších esejí angl. literatury): *Politika a anglický jazyk*, *Poprava oběšením*, *Střelení na slona*, *Poznámky o nacionalismu*, *Jak umírají chudí*, aj.

Inspirace daným literárním dílem (film, dramatizace, aj.):

celkově obrovský kulturní a společenský dopad (přejímání idejí nebo zlidovění frázi (*Big Brother, doublethink, Newspeak, thoughtcrime, 2+2=5, Orwellian*)); FILM: např. 1984 (britské drama; 1984); REKLAMA: inspirace pro reklamu spol. Apple (1984); OPERA; HUDBA; TV: *Big Brother* (reality show USA; 2000); aj.

LITERÁRNÍ KRITIKA

Dobové vnímání díla a jeho proměny:

v tehdejším komunist. Československu bylo dílo vzhledem k obsažené kritice totalitních režimů zakázáno; jinde bylo přijato pozitivně, byť největší popularity dosáhlo až postupně → díky pravdivé předpovědi některých fenoménů (tajné/masové sledování obyv., informační propaganda) získalo přídomek jako "prorocké" nebo "vizionářské" → prodeje díla rekordně vzrostly např. po odhalení skandálu s masovým sledováním agentury NSA (2013)

Dobová kritika díla a její proměny:

kritika přijala dílo v době jeho vzniku převážně pozitivně, literární kritici ho hodnotili jako děsivé a depresivní, ale zároveň originální, přičemž vyzdvihovali jeho napětí; už v této době ho někteří označovali za jednu z nejvíce strhujících knih všech dob; méně početné negativní ohlasy kritizovaly nevěrohodnost některých prvků a dílo nazvali "věštěním" → dnes kritika řadí román 1984 mezi nejzásadnější díla 20. stol. a nejvlivnější díla všech dob

Aktuálnost tématu a zpracování díla:

o aktuálnosti díla svědčí skutečná existence podobných režimů - těch minulých (Československo, Východní Německo, Sovět. svaz) i těch současných (KLDR, Čína, Bělorusko, některé arabské státy)

Ukázka:

Byl jasný, studený dubnový den a hodiny odbíjely třináctou. Winston Smith, s bradou přitisknutou k hrudi, aby unikl protivnému větru, rychle proklouzl skleněnými dveřmi věžáku na Sídlišti vítězství, ne však dost rychle, aby zabránil zvěšenému písku a prachu vniknout dovnitř.

Chodba páchla vařeným zelím a starými hadrovými rohožkami. Na stěně na jednom konci úzkého prostoru byl připevněn barevný plakát, který se svou velikostí dovnitř nehodil. Byla na něm jen obrovská tvář muže asi pětadvacetiletého, s hustým černým knírem, drsných, ale hezkých rysů. Winston zamiloval ke schodům. Nemělo smysl zkoušet výtah. I v lepších časech zřídka fungoval a teď se elektrický proud přes den vypínal v rámci úsporných opatření v přípravách na Týden nenávisti. Byť byl v sedmém patře. Winston, kterému bylo devětatřicet a měl běrcový vřed nad pravým kotníkem, krácel pomalu a několikrát si cestou odpočinul. Na každém poschodí naproti výtahovým dveřím na něho se zdí zírala obrovská tvář z plakátů. Byl to jeden z těch obrazů, které jsou udělaný tak důmyslně, že vás oči sledují, kam se hnete. "Velký bratr tě sleduje", zněl nápis pod obrazem.

V bytě jakýsi zvucný hlas předčítal řadu čísel, která měla cosi společného s výrobou šedé litiny. Hlas vycházel z obdelníkové desky, jakéhosi matného zrcadla, jež bylo součástí povrchu stěny po pravé straně. Winston otočil knoflíkem a hlas se trochu ztíšil, ale slovům bylo stále ještě rozumět. Přístroj (ve skutečnosti televizní obrazovka) se dal ztlumit, ale nebylo možné ho úplně vypnout. Popošel k oknu: malá, křehká postava, jejíž vyzáblost ještě zvýrazňovala modrá kombinéza, stejnojmenný Strany. Vlasy měl velmi světlé, tvář přirozeně ruměnou, pokožku zhrublou od drsného mydla, tupých žiletek a chladu zimy, která právě skončila.

Prostor a čas:

Londýn (fiktivní stát Oceánie); děj se odehrává během jednoho roku (1984)

Základní principy fungování společnosti v dané době:

v Evropě kvůli ničivé a dlouhotrvající válce rozvrácené hospodářství a mnoho civilních obětí; narůstající strach společnosti z ozbrojeného konfliktu mezi SSSR a USA

román - prozaický epický žánr; delší rozsah a komplikovanější děj než povídka nebo novela; příběh zpravidla obsahuje více postav

antiutopie - opak utopie; myšlenka budoucího stavu společnosti, která se vyvinula nesprávným směrem (např. totalitní vláda, apod.)

- myšleno i jako literární žánr; často se objevuje v literatuře science-fiction; PŘEDSTAVITELÉ: Herbert G. Wells, Aldous Huxley, Karel Čapek, G. Orwell, Ray Bradbury, aj.

1. vlna poválečné prózy - literární tvorba v prvních letech po 2. svět. válce; ZNAKY: detailní a precizní popis války, logicky předchází 2. vlně, která naopak více zobrazuje nepřímé následky války a psychologickou char. postav **elipsa** - vynechání části věty obsahující informaci, která je příjemci známa, resp. bez které je schopen větu pochopit;

personifikace - připsování lids. vlastností neživým věcem VÝZNAM: zestručnění; neopakování něčeho, co už bylo řečeno nebo co zjevně vyplývá z kontextu

epiteton konstans - básnický přívlastek stálý (konstantní); přikládá důraz běžné (zjevné) vlastnosti osoby, předmětu nebo jevu (např. *šedivý vlk, zelený háj, širé pole*)